

tűzése volt a térség stabilitásának megerősítése miatt. A Szovjetunió párizsi béketárgyalások alatti álláspontját elhallgatták, és Magyarországgal szembeni viselkedését méltányosnak tüntették fel a magyarországi véleményformálók. A határon túli magyar kisebbségi közösségek kérdésének tabujellege az 1970-es évek közepétől oldódott fel, majd a nyolcvanas évektől növekedett jelentősége. A tanulmányból megtudhatjuk, hogy a kisebbségi magyarság védelmére irányuló kormányzati politikát már Antall József előtt Németh Miklós miniszterelnök 1989-ben megfogalmazta.

A kötet utolsó fejezete az ezredfordulóra kialakult és jellemző kisebbségpolitikai összegzésével foglalkozik, kulcspontra az etnikai konfliktusok kezelése. Itt a nemzeti homogenizációs típusok, illetve a politikai rendszer jellegéből az erre a kérdésre adott válaszokat és megoldási lehetőségeket is leírja a szerző. Ez a rész nemzetközi példákat is felsorol, és elemzi a demokráciatípusokat (mint a liberális, a nemzeti-etnikai vagy konzociatív). Bár utóbbi kettő nem zárja ki a liberális demokráciát, hanem annak elemeire épül, azt a többség-kisebbség viszonyrendszeren keresztül más úton fejlesztheti. A nemzeti demokrácia a többségi államalkotó nemzet dominanciáját feltételezi, a konzociatív (megegyezéssel) demokrácia

az államszervezésben a különböző feleknek egyenlő státust, ezen túl pedig csoportjogokat biztosít, eltérően az előbbtől, amely ezt nem vagy csak korlátozottan építi be a jogrendszerébe. A demokráciatípusok mellett az autonómiamodellek összefoglalása is megtalálható ebben a részben. A kötet témája is adja azt a kérdést, hogy a kelet-közép-európai térség államai mely típusú demokráciamodelt érvényesítik államszervezési technikáikban. A szerző válasza a nemzeti demokrácia modelljének a jelenlétét valószínűsíti, a represszív és a konzociatív rendszerek kiépülését kivételnek tartva a jövőben.

A kötet a Kárpát-medencei térség nemzet, nemzetiség és állam közötti viszony egy relatív hosszú, kétszáz éves időszakát tárgyalja a magyar, illetve a térség történetének egy-egy cezúrára eredményező eseménye tükrében. A kötet egyik célja a történelem iránt érdeklődő erdélyi magyar olvasónak a térségbeli politikai változások és államfejlődési folyamatok ok-okozati kontextusba helyezése – az elmúlt évszázadok egy-egy kulcseményének tárgyalásával. Emellett a kisebbségvédelmi rendszer és az államszervezési modellek bemutatásával a recens politikai törekvések és tendenciák is könnyebben megérthetők.

Szabó Csongor

VÁLOGATOTT EMLÉKKÉPEK

Gróf Bánffy Katalin: *Ének az életből*

■ Miatán két éve kézbe vettem Bánffy Katalin emlékiratait, az olvasása közben szerzett derűs pillanatok és az egyik-másik rész nyomán maradt keserű szájíz váltakozása közepette két dologban voltam biztos: egyrészt abban, hogy ez az emlékirat kitűnő olvasmány, másrészt abban, hogy még sok kiadást megérhet. Épp ezért nagy örömmel vettem kézbe az erdélyi Polis Kiadó kiadványát követően a Helikon Könyvkiadónál megjelent újabb kiadást is, mely az előzőhöz képest gazdag, valószínűleg komoly kutatás nyomán összeállt képanyaggal nyújt többet – a képek a szerző életének az emlékiratban tár-

gyalt szakaszát hivatottak illusztrálni. Az olvasó nyomon követheti, hogyan cseperedik fel egy grófkisasszony, melyek azok a problémák, melyekkel a trianoni időket követően egy erdélyi főúri családnak meg kell küzdenie, hogyan söpör át rajta elkerülhetetlenül a háború, és végül a háborút követő időkben hogyan válik a grófkisasszony kétkezi munkássá Budapesten, míg férjhez nem megy, és ki nem költözik amerikai férjével – először Casablancába.

Az emlékirat irodalmi és dokumentumértéke szempontjából értékelhető. Az irodalomkritikusok valószínűleg nem

értékelnék egyedi, különleges műként Bánffy Katinka emlékiratait, mégsem lehet elvitatni tőle, hogy kimondottan kellemes, jó olvasmány. Az időszerkezet két-síkú, a két sík azonban nem egyenrangú: a múltbeli szem dominál, a kislány, serdülő kamaszlány és a fiatal munkáslány szemén keresztül láttatja a szerző a múltat, a jelen asszonya csak ritkán szól bele, előrevetítve a jövőt, amit múltbeli énje még nem ismerhet. Különösen finoman, a dolgokat körülírva fogalmaz Bánffy Katinka, mikor a nem gyerek tudatának való, de azokba akarata nélkül is bele-bele botló, zavaró megnyilvánulásokat ismerteti. Egy ilyen példát jelentenek Adélnak, a gyereket sétálni kísérő kisasszonynak a „kuzinjaival” folytatott kalandjai, melyekről a következőképpen ír: „Lassan megismerkedtem a kuzinjaival is. Ezek mind többé-kevésbé fiatal bácsik voltak, akik vagy a házajtónk előtt vártak, vagy a sétáink alatt szegődtek hozzánk, valahányan kedvesek voltak, s óriási uszonnákát fizettek nekem, mialatt eltűntek Adéllal egy időre. Ó, azok a pazar uszonnák a Gerbeaud-nál vagy Flórisnál! Az indiánerek, az islerék, a figarók, a cukrozott gesztenyék! Azt rendelhettem, amit akartam, tejszínhabos kávét vagy csokoládét! Mindent! Hazafelé jövet Adél arra kért, ne említsem otthon kiruccanásunkat; hallgattam is, mint a sír. Kalandjaink egyetlen jele, hogy ez idő tájt nem akartam vacsorázni, és néha éjszaka hánytam, mint a Vezúv, de ez csak átmeneti aggodalmat okozott, mert másnap egészen jól éreztem magam, s élénken vártam, hogy újra sétálni menjünk Adéllal.”

Különösen megkapó, ahogy az írónő az ártatlan kislány szemén keresztül látatja a felszínt, anélkül hogy eltakarná azt a valóságot, amit a kislány még részleteiben nem képes érzékelni, de a felnőtt olvasó számára nyilvánvaló, hogy miről is van szó tulajdonképpen. Persze a dolgok állásának mikéntje a következő oldalakon kitudódik, és Adél menni kényszerül a Bánffy család alkalmazásából, ahhoz pedig, hogy hogyan és miért, érdemes a könyvet olvasni.

Egy másik, ennél is hangsúlyosabban bemutatott esetet pedig az alábbi módon ír le: „Egy nap, amikor az unokatestvéremmel a kertben játszottunk, felmáztunk egy kis szekerre és ott lekuporodva, megkértük a kertészt, egy Józsi bácsi nevű, szurtos alakot, hogy húzzon minket. Ide-

oda utaztunk a kerti ösvényeken, mikor Józsi bácsi hirtelen kijelentette, most elmegy [...] valahová. Nagyon durván fejezte ki magát. Mi vártuk, vártuk, de mégsem jött. Leszálltunk, hogy utána nézzünk, mi történt vele. A kerti fészter elé érve megpillantottuk. Ott állt a szabadban, és egy rövid, vastag botot tartott maga előtt, amely mintha a hasából nőtt volna ki. Szabad kezével mosolyogva intett, hogy jöjjünk közelebb. Katinka és én már éppen kíváncsian közeledtünk volna, amikor Maya, aki két évvel idősebb nálunk, felsikoltott, és kiabálva szaladt vissza a házba. Persze akkor mi is követők a példáját. Az egész család a verandán ült, és Maya lihegve, sírva elmesélte, mi történt. Mindenki megrémült, megdöbrent, szegény nagyanyámat hibáztatták, micsoda alakokat fogad fel ajánlás nélkül. Józsi bácsit azonnal kirúgták.”

A hasonló epizódok – a többiek nem érik el a fentiek explicit durvaságát – színesítik a lány életútját, a könnyed, naivitásában humoros stílus, közérthető nyelvezet jól olvashatóvá és egyben érdekes, könnyű, de mégis minőségi olvasmánnyá teszik a könyvet.

A könyv második aspektusa emlékirat jellegéből fakad. Meglepő, mennyire precíz, részleteiben kidolgozott egy-egy kép, és mennyire határozott emlékeiben a szerző, legyen szó akár gyerekkorának, akár későbbi fiatalkorának élményeiről. Mindehhez naplójegyzeteit is felhasználta. Az emlékek központja természetesen maga a család, a szülők – Bánffy Miklós és színésznő felesége, Várady Aranka –, továbbá az alkalmazottak, barátok és mindazok, akikkel Bánffy Katalin kapcsolatba kerül, és úgy érzi, érdemes róluk írni. Az emlékek elsődleges szereplője természetesen maga a szerző.

Aki úgy gondolná esetleg, hogy „a név kötelez”, és Bánffy Miklós lányától történelmi-politikai áttekintést várt volna el, román–magyar viszonyról, világháborús eseményekről, belpolitikai játszmákról és hasonlókról, az nagyot csalódhat, Bánffy Katalin nem írja újra a huszadik század magyar történelmét, és nem is tervezte ezt. Mégis hasznos dokumentum a könyv, a szerző kiművelt szubjektivitása meglehetősen jól ábrázol bizonyos társadalmi és kulturális viszonyokat, és ezek hasznos referenciákat jelenthetnek társadalomtörténészek számára. A kor valóságában kevésbé jártas olvasó számára is

kiderülnek olyan dolgok, hogy a főúri család és alkalmazottai között a távolság nem is olyan nagy, mint ahogyan akár a mai munkahelyi viszonyok tükrében elvárnánk (a szinte családtagnak számító bizalmas cselédek esetében semmiképpen sem), vagy hogy a társaságon belüli hierarchiák is nagyon képlékenyek tudnak lenni: gyakran az egyéni érték vagy erő nem azonos az elfogadottsággal. A szerző környezetét a saját, női szemén keresztül nézi, így az öngyilkossá lett Perczel Miklósról, a „gengszter Bánffy” Istvánról vagy „Káro” ezredesről írt portrékból annyit tudunk meg, amennyit saját személyes élményei kapcsán a szerző el kíván mondani, ezáltal egy korántsem átfogó vagy teljes, de ugyanakkor egyedi, érdekes és némiképp árnyalt képet szerezhethünk a kor magyar főúri társadalmáról.

Megfigyelhető a szövegben egyfajta sztoikus nyugalom, az érzelmek hullámzásától való tartózkodás, az események minél objektívebb módon történő ismeretetésére való törekvés. Ha a tacitusi sine ira et studio elvire kortárs példákat keressélnénk, Bánffy Katalin emlékirata nyugodtan lehetne az egyik példa, hiszen igyekszik kerülni az agresszív, szubjektív minősítéseket. Saját állásinterjút a Hitelbankhoz a világháborút követő hónapokban például a következőképpen írja le: „Felvételi próbákon kellett átesnem. A gépirásnál a vizsgáló csak rángatta a szemöldökét. – Milyen módszerrel tanult gépelni? – kérdezte... A legutolsó vizsgálat, amitől a legjobban félttem, a kormány küldte személyzeti biztos előtt való megjelenés. Fenyő úr véleménye még az elnök beajánlását is megsemmisíthette. Ádáz kommunista volt, ezt már hallottam róla. Őszes, kopaszra nyírt, szúrós szemű, rosszkedvű emberke. Hamar megér-

tettem, ezzel minden bájolgás hiábavaló. Hosszasan tanulmányozta aktáimat, s kérdezte: – Miért akar egy Bánffy Katalin dolgozni? Majdnem azt feleltem: éhségből. De aztán úgy gondoltam, ezt a választ szemtelenségnek tarthatná, és inkább Anyámtól örökölt színészi tehetséggel, nagy svádába kezdtem, az egyetlen, amire vágyom, dolgozni, részt venni az újjáépítésben, s a többi... A második kérdése még jobban elképesztett: Mít tett életében, hogy segítse az alsó osztályokat? Nagyot nyeltem, majdnem cigányútra szaladt, ám eszembe jutott a bonchidai fonóköri, s széltében-hosszában elmagyaráztam, olyan bőbeszédűen, hogy a vége felé lankadtan is kissé, s megnyihülve mondta: – Látom, magának fejlett szociális érzéke van... átléptem a Rubicon.”

Bánffy Katalin választhatta volna, hogy másképpen írjon. Háttérbe szoríthatta volna a személyes emlékeket, és írhatott volna történelmet: a két világháború közötti erdélyi román adminisztrációról, a Horthy-rendszer berendezkedéséről, zsidóságról, nácikról és német katonákról, szovjetekről és kommunistákról, mindarról, ami azokat az éveket meghatározta. Mégis más utat választott: egy fiatal lány életét, személyiségét, belső vívódásait írta meg úgy, ahogyan ezt ő látta és érdemesnek tartotta megírni. Az ember érzése gyakran az, hogy a szerző elsősorban saját maga számára írta a könyvet, emlékeit akarja kiírni magából, és nem szánja ezeket másnak, csak azoknak, akik kimondottan a konkrétumok iránt érdeklődnek. Azok, akik előszere-ttel olvasnak ilyen típusú munkákat, jelen emlékirat lapjait is élvezettel fogják forgatni.

Lakatos Artúr